

*Др Гордана Ковачек-Ситанић, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ОВЛАШЋЕЊА ЈАВНОГ БЕЛЕЖНИКА У БРАЧНИМ/ПАРТНЕРСКИМ ОДНОСИМА

Сажетак: У правни систем Србије недавно је поново уведена професија јавног бележничтва, Законом о јавном бележничтву 2011. године. Јавни бележници или нотари постојали су у предрајној Србији, док после II светској рата њихово постојање није било регулисано. У овом чланку се размајрају питања овлашћења јавног бележника у брачним и партнерским односима који проистичу из ванбрачне заједнице. Јавни бележник има овлашћења у имовинским и лично-имовинским односима.

Када се ради о имовинским односима, по Закону о јавном бележничтву предвиђено је да се у облику јавнобележничког зајмса сачињавају споразуми о деоби заједничке имовине сујужника или ванбрачних партнера, те уговори о имовинским односима између сујужника, односно ванбрачних партнера. Када се ради о лично-имовинским односима, односно издржавању између сујужника и ванбрачних партнера, јавни бележник је овлашћен да саставља споразуме о законском издржавању. Важно је нагласити да одрицање од права на издржавање у домаћем праву нема правно дејство.

Кључне речи: јавни бележник, имовински односи, заједничка имовина, уговор, издржавање, сујужници, ванбрачни партнери

1. Увод

У правни систем Србије поново је уведена професија јавног бележничтва, Законом о јавном бележничтву из 2011. године.¹ Јавни бележници

¹ Закон о јавном бележничтву, *Службени гласник Србије* 31/2011. У *Службеном гласник Србије* 85/2012, објављен је Закон о изменама Закона о јавном бележничтву у којем је пројекат закон за почетак примене Закона - са 1. септембра 2012. године на 1. март 2013. године.

или нотари постојали су у предратној Србији (професија уведена 1930. године) док после II светског рата њихово постојање није било регулисано. У овом чланку се разматрају питања овлашћења јавног бележника у брачним и партнерским односима који проистичу из ванбрачне заједнице. Јавни бележник има овлашћења у имовинским и лично-имовинским односима.

Ванбрачна заједница производи породичноправне последице само ако испуњава услове који су предвиђени законом. Дакле, ако услови нису испуњени настају ванбрачне заједнице које не уживају породичноправну заштиту, па се односи између партнера у том случају решавају по правилима грађанског права.

Породични закон Србије дефинише ванбрачну заједницу као трајнију заједницу живота жене и мушкарца, између којих нема брачних сметњи (ванбрачни партнери).² Ванбрачни партнери имају права и дужности супружника под условима одређеним овим законом (чл. 4). Услов различитости полова је неопходан за постојање ванбрачне заједнице. Да би ванбрачна заједница производила породичноправна дејства услов је да између ванбрачних партнера нема брачних сметњи. Сметње су исте оне које онемогућавају закључење пуноважног брака (брачност, неспособност за расуђивање, сродство – крвно, адоптивно и тазбинско, старатељство, малолетство и недостаци воље). Ванбрачна заједница настаје фактичким путем, успостављањем заједнице живота. Квалификаторна особина ванбрачне заједнице је одређена трајност, која се изражава као трајнија ванбрачна заједница. Законодавац се определио за термин „трајнија” као термин мање строг од термина „трајна”, а који подразумева намеру партнера да остваре заједницу са елементом трајности. Овај правни стандард своје пуно значење добија у судској пракси, јер од става судске праксе зависи шта ће се подразумевати под појмом „трајнија”.

2. Овлашћења јавног бележника у имовинским односима супружника/ ванбрачних партнера

Брачни имовински односи су посебни имовински односи чије су особине условљене специфичношћу везе између титулара имовине као супружника. Постојање брачне везе и личних односа између супружника који из те везе проистичу, условљавају правно познавање посебних облика имовине, њихових режима управљања и располагања, те деобу имовине која је најчешће последица престанка брака.

² Породични закон из 2005. године који се примењује се од 1. јула 2005. године У даљем тексту ПЗС, *Службени гласник Србије* 18/05. Имала сам привилегију да сарађујем у изради овог закона учешћем у Комисији за његову израду, председник Комисије је била проф. др Марија Драшкић.

Имовински односи су регулисани законом (законски имовински режими), али у многим правним системима и сами супружници својим споразумом могу уређивати имовинске односе. Често су и уговорни режими у ствари законски, с обзиром да су законом прописани типизовани режими које супружници бирају својим споразумом. ПЗС изричито предвиђа да се на све имовинске односе у породичном праву (а то су имовински односи супружника, ванбрачних партнера, детета и родитеља и чланова породичне заједнице) који нису уређени тим законом, примењују одредбе закона којим се уређују својинскоправни односи и закона којим се уређују облигациони односи (чл. 196).

2.1 Законски имовински режим

Законски имовински режим обухвата заједничку и посебну имовину брачних другова. Овај режим је био обавезан почевши од 1946. године, па све до доношења ПЗС 2005. године уводи могућност брачног уговора, тако да више имовински режим није обавезног карактера. Законски режим је остао режим заједничке имовине супружника, уз могућност постојања посебне имовине под предвиђеним условима (чл. 29).

Појам заједничке имовине је одређен као имовина коју су супружници стекли радом у току трајања заједнице живота у браку (чл. 171 ПЗС). Елементи потребни за настанак брачне заједничке имовине су, дакле, брак, рад и заједница живота. Данас је брак као елемент од најмањег значаја, с обзиром да заједничка имовина настаје не само када је закључен пуноважан брак, него и када је брак поништен, а, осим тога, заједничка имовина настаје и у ванбрачној заједници. Друга два елемента су далеко значајнија. Први обухвата уложен рад у стварање имовине. Под овим појмом подразумева се рад који непосредно доноси приходе, али и рад који на посредан начин доприноси одржавању или увећању имовине (рад у домаћинству, подизање деце). Други елемент је заједница живота брачних другова. Заједничка имовина настаје само ако супружници остварују заједницу живота, а када заједница живота престане, у том моменту заједничка имовина престаје да се ствара. Заједничка имовина има специфичну правну природу. Титулари имовине су брачни другови као заједничари, њихови делови су неопредељени, за разлику од сусвојине где су делови титулара – сувласника аликвотно одређени.

Заједничка имовина може се стећи и играма на срећу (чл. 172 ПЗС). Имовина стечена игром на срећу у току трајања заједнице живота у браку представља заједничку имовину, осим ако супружник који је остварио добитак не докаже да је у игру уложио посебну имовину.

У ПЗС се посебно предвиђа режим права интелектуалне својине. Имовина стечена коришћењем права интелектуалне својине у току трајања заједнице живота у браку представља заједничку имовину (чл. 173).

Иако питање правне природе прихода од имовине није посебно регулисано у ПЗС, може се рећи да приходи од заједничке имовине улазе у заједничку имовину без обзира да ли су настали радом, или из саме имовине. Када се ради о приходима из посебне имовине, ако су остварени радом супружника улазе у заједничку имовину, у супротном остају у посебној имовини.

ПЗС изричито регулише ситуацију увећања вредности заједничке имовине после престанка заједничког живота у браку. Тада сваки супружник који је увећао заједничку имовину, има право на потраживање у новцу, односно право на удео у увећаној вредности сразмерно свом доприносу (чл. 175 ПЗС).

Деоба заједничке имовине подразумева утврђивање сувласничког, односно суповерилачког, удела сваког супружника у заједничкој имовини (чл. 177 ПЗС). Дакле, супружници од заједничара постају сувласници, тако да су њихови удели тада познати. Ако се ради о заједничком потраживању према трећим лицима, они постају суповериоци. Подела заједничке имовине се може вршити за време трајања брака и после његовог престанка (чл. 178 ПЗС). Деоба може бити споразумна и судска (чл. 179-180 ПЗС).

Ако супружници не могу да се споразумеју о деоби заједничке имовине, деобу заједничке имовине врши суд (судска деоба). У ПЗС је уведена претпоставка о једнаком уделу супружника у заједничкој имовини. У одређеним ситуацијама се може одредити већи удео једног супружника у заједничкој имовини. Тако је предвиђено да већи удео једног супружника у стицању заједничке имовине зависи од његових остварених прихода, вођења послова у домаћинству, старања о деци, старања о имовини, те других околности од значаја за одржавање или увећање вредности заједничке имовине. Већи удео у стицању заједничке имовине утврђује се у истој сразмери за сва права и обавезе у тренутку престанка заједнице живота у браку. Могуће је одредити већи удео једног супружника у стицању појединог права. То је могуће само у случају ако је то право економски самостално у односу на остала права из заједничке имовине, а супружник је у стицању тог права учествовао и приходима од своје посебне имовине (чл. 180).

Приликом поделе, одређена имовина има посебан режим, ради се о стварима за личну употребу, употребу деце, стварима за професионалну делатност и предметима домаћинства. Режим се разликује у зависности од карактера ствари. Тако се ствари за личну употребу додељују поврх дела који припада супружнику, осим ако су несразмерне вредности. Када се ра-

ди о предметима за личну употребу, њихова вредност се одређује у сразмери према укупној вредности заједничке имовине или према вредности предмета који служе за личну употребу другог брачног друга (чл. 182 ПЗС). Значи, ствари за личну употребу једног супружника припадају њему у искључиву својину без урачунавања у његов удео ако њихова вредност није несразмерно велика у односу на вредност заједничке имовине и вредност ствари за личну употребу другог супружника. Ако је вредност ствари несразмерно велика, оне припадају у искључиву својину супружнику са урачунавањем у његов удео.

Ствари намењене детету припадају у искључиву својину супружнику који врши родитељско право, без урачунавања у његов удео, а ако родитељи врше родитељско право заједнички, над стварима намењеним детету имају право заједничке својине (чл. 183). Ствари за професионалну делатност се увек урачунавају у део. Дакле, ствари за вршење заната или занимања једног супружника припадају у искључиву својину оног супружника којем служе за професионалну употребу, али са урачунавањем у његов удео (чл. 184 ПЗС). Предмети домаћинства имају посебан режим у ситуацији након престанка заједнице живота у браку. Ако је на њима један супружник након престанка заједнице живота у браку имао државину у трајању од најмање 3 године, тада му те ствари припадају у искључиву својину са урачунавањем у његов удео. Ради се о томе да је тај супружник користио предмете домаћинства после престанка заједнице живота, па због тога оне улазе у његов удео (чл. 185 ПЗС).

Када се ради о обавезама, у ПЗС је предвиђено да за сопствене обавезе преузете пре или након склапања брака одговара супружник који их је преузео својом посебном имовином, као и својим уделом у заједничкој имовини (чл. 186). За обавезе преузете ради подмирења потреба заједничког живота у браку, као и за обавезе које по закону терете оба супружника, одговарају супружници солидарно својом заједничком и посебном имовином. Супружник који је из своје посебне имовине подмирио заједничку обавезу има право на накнаду од другог супружника сразмерно његовом уделу у заједничкој имовини (чл. 187).

ПЗС уводи претпоставку о извршеној деоби заједничке имовине на основу уписа у јавни регистар. Сматра се да су супружници извршили деобу заједничке имовине ако су у јавни регистар права на непокретностима уписана оба супружника као сувласници на одређеним уделима (чл. 176/1).

Везано за ванбрачни партнере у чл. 191 ПЗС се каже:

„Имовина коју су ванбрачни партнери стекли радом у току трајања заједнице живота у ванбрачној заједници представља њихову заједничку

имовину. На имовинске односе ванбрачних партнера сходно се примењују одредбе овог закона о имовинским односима супружника.”

Потребно је водити рачуна о томе да ли ванбрачна заједница испуњава законом прописане услове. Тако је у једној судској одлуци Врховни суд Србије (Рев. 2265/2005 од 28.9.2006. Билтен судске праксе Врховног суда Србије 1/2009) изразио став да имовина једног од партнера стечена у току трајања ванбрачне заједнице не улази у заједничку имовину, јер су у време стицања имовине оба партнера била у браку са другим лицима.

По Закону о јавном бележничтву предвиђено је да се у облику јавнобележничког записа сачињавају споразуми о деоби заједничке имовине супружника или ванбрачних партнера. Јавни бележник треба да има у виду законске одредбе о подели заједничке имовине, али супружници имају могућност да својим споразумом поделе имовину и ван основног законског критеријума (на једнаке делове). Ипак, важно је истаћи да правила облигационог права о карактеристикама зеленашког уговора могу бити активирана, тако да постоји могућност да се споразум поништи ако се може окарактерисати као зеленшки. Када се ради о супружницима и ванбрачним партнерима као странкама, ово је посебно значајно, јер једна од странака може бити лице које је економски слабије и које се налази у подређеном положају.

2.2. Уговорни режим

У многим правним системима супружници имају могућност избора брачног имовинског режима.³ Посматрано компаративно, тако је у западноевропским земљама а у последње време и источноевропске и средњоевропске земље у своје правне системе уносе могућност склапања уговора између супружника којима се мења законски имовински режим (нпр. Русија, Мађарска, Пољска, Хрватска). Слобода уговарања, међутим, није апсолутна. Ограничење слободе уговарања је последица чињенице да су стране уговорнице специфични субјекти – лица у браку, а што изискује опрезност и неку врсту заштите слабијег партнера у већој мери него када се ради о уговорним односима између лица између којих не постоје лични односи. Ограничење слободе уговарања се испољава на више начина. Према француском праву, странке не могу искључити тзв. основни имовински режим, те морају поштовати моралне норме и добре обичаје, императивна правила грађанског и породичног права. У једном броју права се дозвоља-

³ Више о томе: Гордана Ковачек-Станић, Уговори о брачном имовинском режиму у упоредном породичном праву, *Правни животи* 9/ I, 2000, Београд.

Бојан Пајтић, Уговори брачних другова у европским законодавствима и српском праву, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2010, Вол. 44, 3.

ва избор типизованог имовинског режима, што значи да супружници могу да изаберу један од режима који је предвиђен законом (Немачка, Швајцарска). Неким правима предвиђене су различите заштитне одредбе којима се, на пример, забрањује довођење једног од супружника у крајње неповољан положај или искључује законска обавеза издржавања (Русија). У Финској су овлашћења суда у вези са брачним уговорима проширена, тако да у слушају да је дошло до непрописне користи, суд може третирати имовину из брачног уговора као брачну имовину која подлеже подели.⁴ У Шведској суд може модификовати или не узети у обзир одредбе уговора, ако су неразумне с обзиром на предмет уговора, а имајућу у виду околности у време чињења уговора, касније настале околности и целокупне околности (погл. 12, чл. 3).

У домаћем праву, у законодавству које је важило пре II светског рата била је регулисана и у пракси често коришћена могућност уговарања брачног имовинског режима. Тако је било у Србији⁵, а такође и у Војводини.⁶

⁴ Закон о браку из 1987, више о томе у: David Bradley, *Politics, Culture and Family Law in Finland: Comparative Approaches to the Institution of Marriage*, *International Journal of Law, Policy and the Family* 12, 1998, Oxford, 288-304.

⁵ Према Српском грађанском закону из 1844. године, супружници су имали могућност да сами утврде правила по којима ће се расправљати њихови имовински односи. Тако је у пар. 759 било предвиђено: „Уговор, који би између мужа и жене, или између женика и невесте, у одношају на брак о имању закључен био, зове се брачни уговор.” Грађански законик за Краљевину Србију, Београд, 1903. Слобода уговарања ипак није била потпуна, с обзиром да су постојала ограничења везана за садржину уговора. Брачни уговор, по општим правилима која важе за правне послове, није смео бити противан моралу и јавном поретку (пар. 13), није се могла искључити мужевљева власт ни њене последице, с обзиром да је било предвиђено да се лични односи не могу мењати уговором (пар. 107). Уговором нису смела бити повређена права деце, али су права мушке и женске деце могла бити уговором изједначена (пар. 788). У првом периоду за брачне уговоре није била прописана посебна форма, значи, били су неформални, а што је критиковано у теорији. Законом о јавним бележницима из 1930. године била је предвиђена писмена форма јавно оверена од стране јавног бележника. Уговори су могли бити мењани током брака, а престајали су престанком брака. Иако је слобода уговарања имовинског режима била широка, постојали су типови режима који су били предвиђени законом, а који су се најчешће и уговарали. Највише коришћен уговорни режим био је миразни режим, о коме је у Законику било највише одредаба (пар. 760, 762-767, 769-770, 776). Други режим био је режим опште имовинске заједнице.

Основно правило везано за миразни режим је да се ради о уговорном режиму, тако да није постојало законско право мужа на мираз, уколико овај режим није био уговорен. Најзначајније начело миразног режима било је да је муж имао право уживања на миразним добрима, а не право својине (пар. 766-7). Од тога су постојали изузеци који су се односили на потрошна добра (и новац), а могло је бити уговорено да муж стекне својину и на другим добрима. Ако је тако било уговорено, муж је имао обавезу да врати имање, било у натури, било у вредности. Право уживања имало је два састојка, право управљања и право уживања. Жена је имала право на повраћај мираза и могућности обезбеђења, на пример стављање хипотеке на непокретном имању мужа, тако да се наплаћивала пре осталих поверилаца (пар.

Основним законом о браку из 1946. године било је предвиђено (чл. 12) да супрузи могу међу собом склапати све уговоре који нису противни закону, и њима заснивати права и обавезе.⁷ С обзиром да је брачни имовински режим био прописан законом, уговори о имовинском режиму нису били дозвољени.

С обзиром да се у данашње време придаје велики значај приватној својини, како у привредним, тако и у приватноправним односима, одредбе о имовинском режиму су модификоване, тако да је дозвољена слобода супружника у избору имовинског режима. ПЗС је увео могућност закључивања брачних уговора о имовинском режиму. Имовински односи после престанка брака зависе од тога да ли су супружници или будући супружници закључили брачни уговор, којим се уређују имовински односи на постојећој или будућој имовини (чл. 29/2, 171/2, чл. 188). Сада је супружницима (будућим супружницима) остављена могућност да сами уреде своје имовинске односе. Брачни уговор се може односити на постојећу имовину, односно имовину коју су супружници стекли пре брака и на будућу имовину, ону коју ће стећи током трајања брака.⁸ Могу одредити имовински режим који желе. Значи, могли би да мимоиђу режим заједничке имовине (нпр. да се одлуче за режим одвојености имовина, режим својине, или неки други), али и да нпр. прошире режим заједничке имовине (нпр. на имовину која је настала пре брака). Осим тога, брачним уговором се може прецизирати шта чини посебну имовину супружника, имовину коју су стекли пре брака, да би предупредили евентуалне касније спо-

776). Имовина жене која није ушла у мираз називала се парафернално имање, а то је било све оно што није било обухваћено уговором. На овим добрима право управљања и уживања припадало је жени, али се сматрало да је мужу поверила управу, све док се не би изјаснила у противном смислу. Лазар Марковић, *Грађанско право III – Породично право*, Београд, Геца Кон, 1920, стр. 126 и надаље. Закон о јавним бележницима Андрија Гамс, *Брачно и породично имовинско право*, Београд, 1966, стр. 102.

⁶ У Војводини, Међумурју и Прекоmurју, према Закону о браку, односно Законском чланку XXХI/1894. године, брачни уговор је био дозвољен, а брачни другови су могли искључити законски имовински режим или га изменити. Уговором су брачни другови могли предвидети да у заједничку течевину уђу и ствари стечене бестеретним правним послом, или да неке ствари уместо у заједничку течевину, уђу у посебну имовину. Такође су могли да одреде друкчије квоте при деоби, осим једнаких квота. Гамс, оп. цит. стр. 17-18. Законски режим за племиће (чије се привилигије у Војводини после стварања Краљевине СХС нису признавале) и тзв. хоноратиор (лица са факултетском дипломом која су вршила лукративни позив на основу те дипломе), није био режим заједничке течевине, него режим одвојености имовина.

⁷ *Службени лист ФНРЈ* 29/46.

⁸ У пракси се користи могућност закључења предбрачних уговора, али највише тако што се наводи шта чини постојећу посебну имовину сваког од будућих супружника и колика је њена вредност.

рове о томе. Могу, такође, одредити колики ће бити удео сваког од њих у будућој имовини, имовини која ће настати у току брака. У пракси Русије, на пример, супружници склапају уговоре којим одређују која ће имовина припасти сваком од супружника, ако се брак разведе.⁹

Ванбрачни партнери, као и супружници, могу своје имовинске односе уредити уговором. Наравно и овде треба имати у виду да ли се ради о ванбрачној заједници регулисаној законом.

ПЗС је предвидео да брачни уговор мора бити закључен у писменом облику и оверен од стране судије, који је дужан да пре овере супружницима прочита уговор и упозори их да се њиме искључује законски режим заједничке имовине. Овако строги елементи форме (писмена форма, овера, упозорење судије) су предвиђени из, могло би се рећи, два разлога. Првенствени разлог је значај ових уговора у имовинским односима супружника, јер се њиме мења законски режим, а други је што овај уговор представља новину, тако да супружнике треба упознати са елементима уговора и његовим дејством. Брачним уговором се не могу регулисати лично-имовинска дејства брака, односно није могуће одрицање од права на издржавање. У ПЗС је изричито предвиђено да одрицање од права на издржавање нема правног дејства (чл. 8/2). Ова одредба има заштитни карактер, штити се економски слабији супружник, на тај начин што се онемогућава да на основу уговора супружник остане без средстава за издржавање. Ради се о императивној норми, коју странке не могу мењати својом вољом. Осим тога, када се ради о стамбеним односима, право становања које имају дете и родитељ који врши родитељско право на стану чији је власник други родитељ, такође представља егзистенцијалну заштиту првенствено за дете, али и родитеља који врши родитељско право, тако да оно не би требало да буде искључено уговором. Брачни уговор који се односи на непокретности се уписује у јавни регистар права на непокретностима и тако обезбеђује јавност у односу на трећа лица.

Ванбрачни партнери могу закључивати имовинске уговоре на исти начин као супружници.

По Закону о јавном бележничтву предвиђено је да се у облику јавнобележничког записа сачињавају уговори о имовинским односима између супружника, те уговори о имовинским односима између ванбрачних партнера. Када се ради овим уговорима важно је имати у виду одредбу члана 80. у којој се каже:

„Јавни бележник је дужан да поучи странку о садржини и правним последицама намераваног правног посла, изјаве или утврђивања одређе-

⁹ Семейный кодекс и брачный договор, *Социальная защита*, выпуск 5/1996, стр. 128-131.

них чињеница пре састављања исправе, а мора је упозорити и кад сматра да је дата изјава нејасна, неразумљива или двосмислена, као и на могуће спорове или правне сметње до којих би могло доћи због такве изјаве.

Ако странка остане при својој изјави и после упозорења, у исправу се уноси упозорење јавног бележника, а ако се странка томе противи, јавни бележник ће одбити састављање.¹⁰

Сматрамо да би у оквиру поступка пред јавним бележником, јавни бележник требало посебно да упозори странке да се овим уговором искључује законски режим заједничке имовине, а како је предвиђено у ПЗС.

3. Овлашћења јавног бележника у лично-имовинским односима супружника/ ванбрачних партнера

Лично-имовинско дејство брака/ванбрачне заједнице је законско издржавање. Оно је императивне природе. Закон прописује између којих лица постоји обавеза издржавања и под којим условима. Издржавање је право и дужност чланова породице (чл. 8/1 ПЗС). Одривање од права на издржавање нема правно дејство (чл. 8/2 ПЗС). То значи да странке не могу својим споразумом, а ни једнострано, да се одрекну права на издржавање. Ипак, они могу својим споразумом да одреде висину издржавања и начин давања издржавања.¹⁰

Издржавање необезбеђеног супружника је једно од дејстава брака и једна од последица престанка брака. Наиме, између супружника постоји узајамна обавеза издржавања док брак траје, посебно у случају прекида заједнице живота, те после престанка брака (чл. 28, 151 ПЗС). За време трајања брака, ако супружници воде заједнички живот, супружанско издржавање се у највећем броју случајева обезбеђује прећутним споразумом супружника, о издржавању се не води судски поступак. Ипак, могу настати ситуације када је необезбеђени супружник приморан да судским путем тражи издржавање. На пример, други супружник је расипник, троши своје приходе на алкохолна пића, наркотице, коцка се итд. не обезбеђујући другог супружника и децу. После фактичког прекида заједничког живота, иако брак није разведен, те после развода брака, супружник има право на издржавање од другог супружника и своје право може да оствари судским путем.

Да би супружник имао право на издржавање, потребно је да буду испуњени одређени услови који указују да није у стању да сам обезбеди своју егзистенцију. Ради се о два кумулативна услова, с тим што је други

¹⁰ Гордана Ковачек-Станић, *Породично право: њаринерско, дечје и стјаратељско право*, 2009, Нови Сад, Правни факултет - Центар за издавачку делатност.

услов састављен од две алтернативне компоненте. Први услов – недовољност средстава за издржавање сматра се испуњеним у ситуацији када брачни друг уопште нема средства за издржавање, али и у ситуацији када средства која има нису довољна, тако да је у стању да задовољи само део својих егзистенцијалних потреба (нпр. има стан или кућу, тако да стамбене потребе може сам да задовољи, али нема редовне приходе којима би задовољио остале потребе). Други услов – неспособност за рад може бити трајне или привремене природе, потпуна или делимична, а последица болести или старости. Незапосленост, као алтернативна компонента, треба да буде без кривице супружника, а води се рачуна о стручној спреми супружника у односу на квалификације потребне за посао који је доступан (супружник нема обавезу да прихвати посао који је умногоме испод његових квалификација, нпр. ако има завршен факултет не би морао да прихвати посао за који је довољна основна школа, али би имао обавезу да прихвати посао за који се тражи нпр. виша школа), те удаљености доступног запослења од места становања (сматра се да не би морао да прихвати посао који би захтевао пресељење из места становања).¹¹ Услов на страни дужника издржавања је његова могућност да даје издржавање. Ови услови су по својој природи објективни.

ПЗС предвиђа заштитну одредбу по којој нема право на издржавање супружник чији би захтев за издржавање представљао очигледну неправду за другог супружника. Иако је кривица као категорија напуштена у породичном праву, право на издржавање није сасвим објективизовано. Супружник може изгубити право на издржавање ако би давање издржавања представљало очигледну неправду за даваоца издржавања, што може бити последица понашања тражиоца (чл. 151/3). Осим тога, право на издржавање нема супружник који је у време склапања ништавог или рушљивог брака знао за узрок ништавости односно рушљивости (чл. 151/2). На овај начин субјективни елемент је још увек релевантан у личноимовинским односима. Формулација која је прихваћена у ПЗС уједначава услове за издржавање, уводећи очигледну неправду као субјективну компоненту. Правни стандард „очигледна неправда” у себи обухвата различите конкретне ситуације и околности, а судска пракса овај правни стандард конкретизује у појединим случајевима. Судска пракса може сматрати да је разлог за постојање очигледне неправде нпр. насилничко понашање у односу на другог супружника, или краткотрајност брака, дугогодишња самосталност у издржавању, напуштање супружника. У једној одлуци Врховни суд Србије је изразио став да би представљало очигледну неправду да супруг даје издржавање

¹¹ Тако и у Олга Цвејић-Јанчић, *Породично право I – Брачно право*, Нови Сад, Правни факултет - Центар за издавачку делатност, 1998, стр. 125-126.

супрузи после развода брака, јер је супруга отишла да живи са другим мушкарцем (Рев.1986/08 од 17. септембра 2008. Билтен судске праксе Врховног суда Србије 1/2009).

Мајка детета има право на издржавање од оца детета под повољнијим условима од оних који важе за издржавање уопште (супружанско, односно, издржавање ванбрачног партнера). Једини услов је да нема довољно средстава за издржавање. Ово право траје 3 месеца пре порођаја и годину дана после порођаја. Мајка нема право на издржавање ако би то представљало очигледну неправду за оца (чл. 153). ПЗС је специфично право на издржавање од оца детета, које је раније имала само мајка ванбрачног детета, проширио и на мајку брачног детета.

Основни критеријуми за одређивање издржавања су потребе повериоца и могућности дужника издржавања. ПЗС уводи минималну суму издржавања, као оријентациону суму о којој суд треба да води рачуна при одређивању издржавања (чл. 160).

Законом се прецизира које се околности узимају у обзир приликом оцењивања потреба издржаваног лица и могућности даваоца издржавања. Када се ради о потребама егземпларно се наводе: године, здравље, образовање, имовина, приходи издржаваног лица, а узимају се у обзир и друге околности од значаја за одређивање издржавања. Могућности даваоца издржавања зависе од његових прихода, могућности за запослење и стицање зараде, његове имовине, његових личних потреба, обавезе да издржава друга лица, те других околности од значаја за одређивање издржавања.

Минимална сума издржавања је сума коју као накнаду за храненике периодично утврђује министарство у чију надлежност спадају послови породичне заштите. Минимална сума издржавања представља, дакле, оријентир који суд треба да има у виду приликом одређивања издржавања у конкретном случају.

Издржавање се, по правилу, одређује у новцу. Издржавање се може одредити и на други начин, али само ако се поверилац и дужник издржавања о томе споразумеју (чл. 161 ПЗС). Нпр. ако се ради о дужнику издржавања који се бави производњом или прометом добара за свакодневну употребу, поверилац и дужник се могу споразумети да се издржавање даје натурално (давањем пољопривредних производа, одеће, обуће итд). Издржавање може бити одређено у фиксном месечном новчаном износу, или у проценту од редовних месечних новчаних примања дужника издржавања, што зависи од захтева повериоца издржавања. Дужник издржавања може, по свом избору, захтевати један од ова два начина. Закон прописује распон суме издржавања у односу на новчана примања дужника издржавања, ако се издржавање тражи процентуално. Ако се висина издржавања одређује у

проценту од редовних месечних новчаних примања дужника издржавања (зарада, накнада зараде, пензија, ауторски хонорар итд), висина издржавања, по правилу, не може бити мања од 15% нити већа од 50% редовних месечних новчаних примања дужника издржавања умањених за порезе и доприносе за обавезно социјално осигурање (чл. 162 ПЗС).

Према ПЗС издржавање може трајати одређено или неодређено време, али се обавеза супружанског издржавања по правилу орочава после престанка брака (чл. 163). Слично многим европским правима, сада се и у домаћем праву полази од претпоставке да после престанка брака сваки супружник треба самостално да се стара о својој егзистенцији, а да је издржавање право које се остварује само у прелазном периоду. Према ПЗС издржавање супружника после престанка брака не може трајати дуже од 5 година (чл.163/2). Ипак, постоји и заштитна одредба, којом се предвиђа да се изузетно може продужити издржавање супружника и после истека рока од 5 година ако нарочито оправдани разлози спречавају супружника повериоца издржавања да ради (чл.163/3). На овај начин се пружа заштита супружнику у неким посебним ситуацијама, на пример, ако се разведе дуготрајан брак, а један од супружника никада није радио (чешће ће то бити жена), а налази се у годинама када се стиче право на пензију, или се брине о детету са инвалидитетом или тешком болешћу итд.

Издржавање престаје у неколико ситуација: истеком времена трајања издржавања, смрћу повериоца или дужника издржавања, а када се ради о супружанском издржавању, и издржавању између ванбрачних партнера, када поверилац издржавања склопи нови брак односно ванбрачну заједницу. Издржавање може престати и променом околности на страни повериоца или дужника издржавања (чл.167).

Ако поверилац издржавања склопи нови брак односно ванбрачну заједницу, бивши супружник у овим ситуацијама губи обавезу издржавања, без обзира да ли нови супружник или ванбрачни партнер има могућности за давање издржавања. ПЗС посебно предвиђа да супружник чије је право на издржавање престало не може поново остварити право на издржавање од истог супружника, а што је у складу са схватањем да издржавање треба да буде ограниченог трајања, те да сваки супружник треба самостално да се стара о својој егзистенцији (чл. 167/4 ПЗС).

Издржавање може престати и ако се промене околности на страни повериоца или дужника издржавања, односно када поверилац издржавања стекне довољно средстава за издржавање или када дужник издржавања изгуби могућност за давање издржавања или давање издржавања постане за њега очигледно неправично. Дакле, и код престанка издржавања се води рачуна о објективним околностима, али и о субјективном услову, који је формулисан као општеусвојен правни стандард „очигледна неправда”.

Дејства ванбрачне заједнице су, када се ради о издржавању, изједначена са дејствима брака. Између ванбрачних партнера постоји право и обавеза издржавања.

„Ванбрачни партнер који нема довољно средстава за издржавање, а неспособан је за рад или је незапослен, има право на издржавање од другог ванбрачног партнера сразмерно његовим могућностима. На издржавање ванбрачног партнера сходно се примењују одредбе овог закона о издржавању супружника” (чл. 152 ПЗС).

*Gordana Kovaček-Stanić, Ph.D., Full Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Notary Public Authority in Marital/Partnership Relations

Abstract

In Serbian legislation notary public profession is introduced recently, inacting the Act on Public Notary 2011. Notary public has existed in Serbia before World War II, but after the War this profession ceased to exist, as it was not regulated by law. In this article author discusses issue of the public notary authority in marital/partnership relations. Public notary has authority in property relations and support.

Regarding property relations, according to the Act on Notary Public, agreement on division of the community of property might be concluded in specific notarial form. In addition, nuptial agreements (pre nuptial or antenuptial) might be concluded in specific notarial form. The same is applied to the partners agreements if partners live in heterosexual nonmarital cohabitation, regulated by Family Act. Regarding support, public notary has authority to issue agreements on support. It is important to stress that in Serbian family law waiving the right to support has no legal bearing.

Key words: notary public, property relations, community of property, agreement, maintenance, spouses, partners